

Felczak, Waclaw

Słowianie węgierscy wobec sprawy rewolucji i kontrrewolucji w 1848 roku

Przegląd Historyczny 54/4, 572-591

1963

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WACŁAW FELCZAK

Słowianie węgierscy wobec sprawy rewolucji i kontrrewolucji w 1848 roku*

Przewrót rewolucyjny z marca 1848 roku był w wielonarodowościowym państwie węgierskim dziełem wyłącznie madziarskiej warstwy oświeconej i rewolucyjnej młodzieży peszteńskiej. Słowiańskie narodowości odegrały w tym przewrocie społeczno-politycznym rolę drugorzędną lub wręcz negatywną. W rezultacie słynnych 12 punktów żądań radykalnej młodzieży peszteńskiej oraz ustawy marcowe, uchwalone przez ostatni węgierski sejm stanowy muszą być uważane za wyłączone dzieło madziarskie.

Jakie były przyczyny takiego stanu rzeczy i czy z powyższego faktu można wyciągnąć wnioski natury ogólnej o charakterze ruchów słowiańskich w koronie węgierskiej?

Nie tu miejsce na szczegółową analizę procesu rozpadania się feudalizmu na Węgrzech, który ujawnił się w latach poprzedzających rewolucję, w tzw. okresie reform. Charakterystyczną cechą tego procesu był fakt, że średnia i drobna szlachta węgierska wzięła na swe barki ciężar przebudowy społeczno-gospodarczej kraju, spełniając tym samym rolę, jaka w krajach bardziej rozwiniętych gospodarczo przypadła warstwie mieszczańskiej. Z potrzeb i mentalności tej najbardziej dynamicznej gru-

* W stulecie rewolucji węgierskiej 1848 r. ukazało się wiele publikacji źródłowych i opracowań, które pod wieloma względami zmieniają oceny dawnej historiografii. Mimo jednak dokonanej rewizji poglądów i ocen, w dalszym ciągu istnieje rozbieżność w sądach, przede wszystkim w ocenie problemu narodowościowego na Węgrzech. Wystarczy tu wymienić parę najważniejszych i najbardziej kontrowersyjnych publikacji: R. Perović, *Gradja za istoriju srpskog pokreta u Vojvodini 1848—1849*, Beograd 1952; V. Bogdanov, *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49*, Zagreb 1949; tenże, *Hrvatska ljevica revolucije 1848/49*, Zagreb 1949; tenże, *O revolucionarnosti i kontrarevolucionarnosti nacionalnih pokreta u Podunavlju 1848/49*, Zagreb 1957; tenże, *Historijska uloga društvenih klasa u rešavanju južnoslovenskog nacionalnog pitanja*, Sarajevo 1956; J. Révai, *Marxismus, népiesség, magyarság*, Budapest 1949; Z. I. Tóth, *Kossuth és a nemzetiségi kérdés 1848—1849 — ben*, Kossuth Emlékkönyv, t. II, Budapest 1952; D. Nemes, *A munkásság az 1848-49-es forradalomon*, Budapest 1948; P. Hanák, *A magyar szabadságharc és a Habsburg-monarchia elnyomott népei*, Budapest 1948; G. Ember, *A magyar forradalom 1848-49-ben*, Budapest 1959; E. Arató, *A nemzetiségi kérdés története Magyarországon t. I—II*, Budapest 1960; E. Kovács, *A magyar délszláv megbékélési törekvések 1848/49-ben*, Budapest 1958; tenże, *A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon*, Budapest 1959; *Dejiny Slovenska t. I, Od najstarsích čias do roku 1848* Bratislava 1961; Štúr Ludovit, *Život a dielo 1815—1856, Sborník materiállov z konferencie Historického ústavu SLV*, Bratislava 1956; I. Melnikowa, *Zakarpatskaja Ukraina w riewolucii 1848/49*, „Woprosy Istorii“ nr 8, 1948 i wiele innych. Artykuł niniejszy oparty jest na materiałach archiwalnych z Magyar Országos Levéltár z Budapesztu, licznych źródłach drukowanych i ówczesnej publicystyce.

py społecznej wynikał jej program. Walka z konserwatywnymi arystokratami i absolutystycznym Wiedniem nadawała rewolucyjnego charakteru średniej szlachcie, lecz była to tylko jedna strona zagadnienia. W odczuciu własnego interesu drobna i średnia szlachta wystąpiła z całą siłą za wprowadzeniem języka węgierskiego w miejsce martwej i mało u niej popularnej łaciny, gdyż tylko język rodzimy otwierał jej drogi do urzędów, do sejmu i pozwalał skutecznie walczyć z wpływami magnatów. Sprawa języka ojczystego stała się dla niej hasłem i sztandarem, pod którym patriotyzm madziarski i interesy klasowe szlachty ściśle się z sobą zespały. Walka o węgierski język urzędowy, prowadzona przeciw rodzimym magnatom i Wiedniowi, trwała ponad 50 lat i uwieńczona została triumfem szlachty dopiero na sejmach 1840 i 1843-44 roku.

W latach czterdziestych XIX wieku, oparty o średnią szlachtę liberalny ruch węgierski przyjął z zachodu pojęcie narodu politycznego, którym według publicystyki grupy Kossutha, w państwie węgierskim mógł być tylko naród madziarski. „W tym kraju — pisał Kossuth na łamach „Pesti Hirlap“ — wszystko jest madziarskie; ziemia, prawo, historia, a dla nie Madziarów prawa mogą być rozszerzone o tyle tylko, o ile staną się oni językowo, uczuciowo i politycznie Madziarami“. „Wiem — pisał innym razem — że są tu (na Węgrzech — WF) różne ludy, naród zaś jest tu tylko jeden“¹. W koronie węgierskiej jedynie dla narodowości chorwackiej czyniono pewien wyjątek, głosząc, że ma ona „podstawy prawne i historyczne“² do tego, aby stać się narodem. Pozostałe zaś narodowości według tej publicystyki, „jako narody nie istnieją“³. Ich wysiłki, idące w kierunku narodowego wyodrębnienia, nazwał Kossuth „wywracaniem historycznego porządku“ i działalnością „sprzeczną z naturą“⁴. Z takich teoretycznych pojęć, czyli z doktryny narodowościowej liberałów węgierskich, wywodziło się ich postępowanie. Była to polityka przymusowej madziaryzacji, ogłoszona za „naczelne zadanie“, nad którym „należy pracować ze wszystkich sił“⁵.

Nacjonalizm średniej szlachty wywołał konflikt narodowościowy na Węgrzech, który przybrał szczególnie ostrą formę w latach czterdziestych XIX wieku, w tzw. wojnie językowej. Formalnie biorąc, wojna językowa toczyła się wokół zagadnienia słowackiego i prowadzona była głównie przez Słowaków, ale z uwagi na jej rozmiary i charakter była to „wojna“ słowiańsko-węgierska. Najważniejszym następstwem „wojny językowej“ było ujawnienie całego kompleksu sprzeczności między doktryną liberałów węgierskich, a dążeniami Słowian. Nagromadzone wówczas animozje nie dały się już uciszyć. W tym sensie była ona zapowiedzią i przygotowaniem przyszłego konfliktu zbrojnego 1848—49 roku⁶.

„Wojnę językową“ wygrali ostatecznie liberałowie węgierscy i po tym zwycięstwie w ostatnich latach przed rewolucją wzmogli swój wysiłek w kierunku realizacji programu reform społecznych. W tej walce do-

¹ „Pesti Hirlap“, 21 lipca 1842.

² Tamże, 31 sierpnia 1842.

³ M. Wesselényi, *Szózat*, cyt. za D. Rapant *Dejiny Slovenského povstania r. 1848-49 t. I*, Turč. Sv. Martin 1937, s. 78.

⁴ „Pesti Hirlap“, 26 czerwca 1842.

⁵ Cytaty z broszury K. Zaya, *Protestantismus, Magyarismus, Slavismus ...* Leipzig 1841, druk. D. Rapant, — *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842*, Lipt. Sv. Mikuláš 1943, dok. nr 15.

⁶ Miarą nasilenia „wojny językowej“ było ukazanie się ponad 100 polemicznych broszur i licznych artykułów w prasie.

przewodzący do polaryzacji społeczeństwa. Z jednej strony stali konserwatywni arystokraci wspierani przez metternichowski Wiedeń, z drugiej masy średniej i drobnej szlachty, coraz radykalniejsze społecznie i nacjonalistycznie.

Czy przy tym podziale na wsteczność i postęp Słowianie węgierscy, zrażeni doktryną nacjonalistyczną liberałów, stanęli po stronie reakcji? Rozmiary tego artykułu nie pozwalają na omówienie całej problematyki związanej z rozwojem ruchów słowiańskich na Węgrzech. Pragniemy tu zwrócić uwagę na dwa zjawiska najbardziej charakterystyczne, występujące w ruchu słowackim i serbskim.

Kłeska Słowaków w „wojnie językowej“ otrzeźwiła ich przywódców, którzy zrozumieli różnicę między własnymi marzeniami, a realną sytuacją polityczną. Przede wszystkim nastąpiło rozczarowanie do Wiednia, który, mimo obietnic, wszystkie skargi słowackie na Węgrów załatwił negatywnie. Walkę o nowy program i nową politykę słowacką podjęła grupa młodych działaczy z Ludovitem Štúrem na czele. Punktem wyjścia nowego programu stał się odwrót od „wielkiej polityki“, od kollárowskiego romantyzmu słowiańskiego i zwrot ku własnemu społeczeństwu, a zwłaszcza jego warstwom najniższym. „Nasza siła — pisali — oparta jest na najniższych warstwach ludu, na stanie rolniczym i kupieckim. Potęgą naszą to mieszczaństwo i chłopstwo. Między nimi wskrzesić narodowość i wskrzeszoną utrzymać, będzie najgłówniejszym zadaniem każdego patrioty“⁷. Pierwszym krokiem na tej drodze było stworzenie ogólnosłowackiego języka literackiego, języka rozumianego przez lud. Štúrowcy wyszli z założenia, że podtrzymywanie ideologii kollárowskiej, tj. narodowej i językowej jedności z Czechami, jest zasadniczą przyczyną hamowania rozwoju świadomości narodowej wśród ludu słowackiego, dla którego język czeski (*biličina*) jest niezrozumiały i obcy⁸. Polityczną konsekwencją wprowadzenia języka słowackiego (od 1845 roku w języku tym redagował się organ štúrowców — „Slovenskje Národnje Novini“) było zerwanie z *čechoslovákizmem* Kollára, czyli rozluźnienie tak silnych i żywych dotychczas kontaktów z Czechami. Z nad Wełtawy padały gromy na głowy štúrowców, jako „zdrajców słowiańszczyzny“ i „separatystów“. W takiej sytuacji otwarły się drogi do obozu węgierskiego i do liberałów Kossutha. W związku z tym trzeba zauważyć, że o ile nacjonalizm madziarski działał odpychająco na narodowości niemadziarskie, o tyle hasła liberalne, głoszone przez węgierskich opozycjonistów, wywierały wielki wpływ na ruchy narodowościowe, w tym szczególnie na młody ruch słowacki.

Do zasadniczego zbliżenia doszło poprzez program socjalny⁹. Porównując artykuły „Slovenskích Národních Novin“ i „Pesti Hirlap“ w sprawie chłopskiej można stwierdzić, że programy ruchu słowackiego i liberałów węgierskich były w tej sprawie niemal identyczne. „Pesti Hirlap“ wielokrotnie notował z zadowoleniem artykuły „Slovenskích Národních Novin“ w sprawie chłopskiej, a nawet przedrukował je *in extenso*¹⁰. Naj-

⁷ Samo Chalupka do Vrchóvského, druk. K. Goláň w zbiorze *Ludovit Štúr*, s. 38.

⁸ *Listy Ludovita Štúra* t. II, nr 226, Bratislava 1956; „Slovenskje Národnje Novini“, seria artykułów Štúra nr 54—59, 1846.

⁹ Por. rozprawę E. Kovácsa, *Mad'arske a slovenskie narodne hnutie v prvej polovici minulého storočia*, w zbiorze: *Ludovit Štúr*, s. 185—193.

¹⁰ Por. F. Ruttkay, *O Slovenských Národných Novinach*, Bratislava 1956, s. 21 nn.

większe zbliżenie nastąpiło w związku z odważnym przemówieniem Štúra w sejmie węgierskim 21 grudnia 1847 roku. Przywódca ruchu słowackiego i jedyny poseł słowacki w sejmie krajowym, domagał się w tym przemówieniu zniesienia poddaństwa, gdyż, jak motywował, żądają tego „interes i przyszłość naszej ojczyzny“ i „święta sprawa człowieczeństwa“¹¹. Po tym przemówieniu, które wywołało entuzjazm na łamach lewicy i oburzenie w kołach konserwatywnych, Ludwik Kossuth całym swoim autorytetem podtrzymał Štúra, zachęcał go do nieustępliwości i wzywał do zjednoczenia wysiłków w celu rozbicia oporu arystokratów. W imieniu liberałów węgierskich zapewniał posła słowackiego, że losy ludu słowackiego są równie drogie liberałom węgierskim, jak i przywódcom słowackim, i że wszystkie bolączki tego ludu będzie można zlikwidować, jeśli „będziemy działać ręką w rękę“¹². Podobnie było ze sprawą reformy miejskiej, popieraniem rodzimego przemysłu i rozwoju życia gospodarczego, słowem, przywódcy słowaccy szli w ślady za węgierskim ruchem liberalnym, na nim się wzorowali i pod jego wpływem działali¹³. Sam Štúr wielokrotnie wyrażał się z uznaniem o wieloletniej działalności demokratycznej Kossutha¹⁴.

Jeszcze w większym stopniu ulegała hasłom liberalnym i radykalnym, idącym z Pesztu, grupa najmłodszych działaczy ruchu štúrowskiego, którzy, jak Janko Král', Stefan Daxner, Eugen Gerometta, Francisci i inni odbywali studia w Peszcie, w bliskich związkach z tamtejszą radykalną młodzieżą. Nawet najbliższy współpracownik Štúra, Hurban, późniejszy organizator powstania przeciw rządowi węgierskiemu, w tym czasie zmierzał wyraźnie do sojuszu z liberalną partią węgierską. Do sojuszu jednak nie doszło. Nagromadzone animozje w czasie „wojny językowej“ i strach przed nacjonalizmem madziarskim powstrzymał przywódców słowackich od tego kroku. Ale sam fakt zblżenia programów społecznych wskazywał, że oba ruchy w postępie społecznym, a nie w zachowaniu feudalizmu i absolutyzmu, widziały swoją przyszłość.

Jeszcze jedno podobieństwo można stwierdzić między obu ruchami. Liberalny ruch węgierski, jak już stwierdziliśmy, był ruchem nacjonalistycznym. Ale z drugiej strony, ruch štúrowski, głoszący zasadę słowackiej jedności narodowej, opartej o emancypowane niższe warstwy społeczne, czyli łączący program reform społecznych z słowackim programem narodowym, czyż nie był w stosunkach słowackich tym samym, czym liberalny ruch madziarski na Węgrzech? Czyż nie był to już ukształtowany według modelu węgierskiego nacjonalizm w zaczątkach? „Zniszczyć się już nie damy!“ pisały „Slovenskje Národnje Novini“¹⁵, a za słowami tymi kryły się interesy, nie drobnej grupy inteligentkiej lecz całego narodu słowackiego. Właśnie ta najradykalniejsza społecznie w Słowacji grupa polityczna podjęła w 1848 roku walkę o prawa narodowe z rewolucyjnym rządem węgierskim, podczas gdy grupy prawicowe i konserwatywne, jak „kollárowcy“ i katolicy stanęli po stronie rządu Batthyányego.

¹¹ „Slovenskje Národnje Novini“ nr 253, 18 stycznia 1848.

¹² E. A r a t ó, *A nemzetiségi kérdés története Magyarországon* t. II, s. 146, Budapest 1960.

¹³ Kossuth udzielił poparcia dla miejskiego programu Štúra, zob. zbiór dokumentów: *Kossuth Lajos Összes Munkái* t. XI, Budapest 1951, s. 304 (dalej cyt.: KLÓM).

¹⁴ E. A r a t ó, op. cit., s. 156.

¹⁵ Nr 73 z 10 kwietnia 1846.

Podobne zjawisko możemy stwierdzić w ruchu serbskim na Węgrzech. Ludność serbska zamieszkiwała południowe tereny korony węgierskiej, leżące u styku cesarstwa austriackiego z posiadłościami Turcji, ściślej królestwa węgierskiego z księstwem serbskim. Szczególnie dogodne warunki, jak urodzajność ziemi, naturalna sieć komunikacyjna i położenie geograficzne na szlaku wschód-zachód wpłynęły korzystnie na rozwój życia gospodarczego w późniejszej Wojwodinie¹⁶. Według ówczesnych danych statystycznych, Wojwodina należała do najbardziej kwitnących pod względem gospodarczym krain korony węgierskiej¹⁷. Kupcy wojwodińscy byli w kontaktach z kupcami wiedeńskimi i peszteńskimi, a z drugiej strony z rumuńskimi i serbskimi w Księstwie; docierali nawet do Stambułu. Rozwój życia gospodarczego uwarunkowany był i tym, że pańszczyzna nie miała tam tak ostrego charakteru, jak na pozostałych terenach Węgier, a w Pograniczu Wojskowym, wśród czajkiistów, prawie w ogóle nie była znana¹⁸. Rozwój życia gospodarczego umożliwił tu, szybciej niż na innych terenach Węgier, ukształtowanie się bogatej warstwy mieszczańskiej, której aktywność na polu gospodarczym pociągnęła za sobą ożywienie w dziedzinie kultury i polityki. Warstwa mieszczańska w Wojwodinie odgrywała taką samą rolę, jaka na Węgrzech przypadła średniej szlachcie. Ta serbska klasa mieszczańska dla swego coraz pełniejszego rozwoju gospodarczego potrzebowała więcej swobód handlowych i osobistych. Ona też stanęła na czele narodu serbskiego w walce z Węgrami o prawa polityczne. Z szeregów klasy mieszczańskiej wyrosła liczna grupa inteligencka, szczególnie dynamiczna i nienawidząca Węgrów. Dla grupy tej zamknięta była droga do kariery administracyjnej i służby państwowej. Mogła ona jedynie „szukać szczęścia w wojsku i klasztorach“¹⁹. Młodzież serbska, studiująca w uczelniach węgierskich, stała się awangardą nie tylko własnej klasy mieszczańskiej, ale i całego społeczeństwa serbskiego na Węgrzech. Była ona propagatorką haseł rewolucyjnych, idei postępu, a przede wszystkim idei zjednoczenia Słowian południowych.

Wzajemne związki gospodarcze, kulturalne i polityczne między Serbami węgierskimi i Serbami z Księstwa przybierały coraz konkretniejsze kształty. Nic dziwnego, że po obu stronach Dunaju i Sawy zrodziła się żywa tęsknota do politycznego zjednoczenia. O ile ze strony Serbów wojwodińskich idea zjednoczenia z Księstwem, z uwagi na specjalną sytuację polityczną, mogła istnieć przed rokiem 1848 tylko w sferze marzeń, o tyle w Belgradzie przybierała ona konkretne kształty polityczne. Wystarczy wymienić słynne „Načertanije Garašanina z roku 1844“²⁰ oraz „Osnovi politični Jugoslovena“, związane z nazwiskiem Matije Bana²¹. Idee te i plany znalazły pełne ujście w czasie rewolucji 1848 r. Ruchu

¹⁶ O. Jászai, *A nemzetek államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*, Budapest 1912, s. 321; V. Bogdanov, *Historijska uloga*, s. 15.

¹⁷ E. Fényes, *Magyarország leirása, Pest 1847*; V. Bogdanov, op. cit., s. 16 nn.

¹⁸ Por. J. Thim, *A Magyarországi 1848—49-iki szerb fölkelés története t. I*, Budapest 1940, s. 18.

¹⁹ Mowa Rajačića w izbie wyższej: *Rede welche ...* zob. J. Radonić, *Autobiografija patrijarcha Josifa Rajačića*, Beograd 1951, s. 19.

²⁰ Z najnowszych prac o „Načertaniju“, por. R. Perović, *Beograd za vreme Vučićeve bune*, Beograd 1955; autor przeciwstawia się tam dawnej tezie Stranijakovića, a popiera tezę Durkovića i Handelsmana o autorstwie Zacha.

²¹ Druk. L. Durković, *Srbijansko-crnogorska Saradnja*, Beograd 1957, s. 88.

serbskiego na Węgrzech nie wywołał dopiero nacisk madziarski. Serbowie wojwodińscy nie uważali się nigdy za członków politycznego narodu węgierskiego. Dążyli oni zawsze do zepchnięcia Węgrów na ich granice etnograficzne i do wyodrębnienia własnego terytorium. Bezpośrednim przedmiotem sporu z Węgrami była odmowa stanów węgierskich przyznania kościołowi serbskiemu autonomii gwarantowanej w XVIII wieku przez cesarzy austriackich. W walce z madziaryzacją w okresie wojny językowej ujawnił się w pełni nacjonalizm serbski. I podobnie jak u Węgrów, tak i wśród Serbów, najbardziej nacjonalistycznie nastawiani byli liberałowie i radykałowie serbscy. Polityka średniej szlachty węgierskiej postawiła przeciw sobie zarówno konserwatywny kler prawosławny, jak i klasę mieszczańską, inteligencję i radykalną młodzież. Na peryferiach walki pozostał tylko lud serbski, chłopi, o których stosunku do państwowości węgierskiej i do narodowego ruchu serbskiego zadecydować miały wypadki 1848 roku. W narodowy i antymadziarski ruch serbski wciągnięte zostało także Pogranicze Wojskowe, chociaż nie podlegało ono administracji węgierskiej, lecz Wiedeńskiej Radzie Wojennej.

Na przykładzie serbskim i słowackim pragnęliśmy wykazać, że obok madziaryzmu pojawiły się na Węgrzech inne ruchy narodowościowe, które zagroziły doktrynie i celom liberałów węgierskich. Podłożem wspólnym dla tych ruchów był rozkład feudalizmu, a charakterystycznymi cechami żądanie reform społecznych i skryształowanie się poczucia narodowego. Zarzut o reakcyjności słowiańskich ruchów na Węgrzech przed rewolucją 1848 roku był wymysłem nacjonalistycznej publicystyki Kossutha, przejętym przez historiografię węgierską, zarówno okresu międzywojennego²², jak i najnowszą. Zarzut ten nie ma potwierdzenia w źródłach.

Fakt, o którym pisaliśmy na wstępie, że rewolucja marcowa była wyłącznie dziełem madziarskim, nie może służyć jako dowód, że stanowisko słowiańskich narodowości było kontrrewolucyjne. Postawa kilku posłów chorwackich w sejmie krajowym nie będzie miarodajna ani dla innych słowiańskich narodowości, które poza jedynym posłem słowackim (L. Štúr) swoich przedstawicielstw w sejmie nie posiadały, ani nawet dla narodowości chorwackiej, gdyż ta we własnym sejmie zagrzebskim uchwaliła (25 marca) o wiele radykalniejszy program przebudowy społecznej, niż krajowy sejm w Preszburgu. Prócz tego powszechny entuzjazm, jaki po przewrocie marcowym ogarnął wszystkie narodowości Węgier, świadczy najwyraźniej o niesłuszności zarzutu o ich reakcyjności. Wśród Serbów w Baczce, Banacie, Sremie, a nawet u granicznarów entuzjazm ten był powszechny. W miastach i miasteczkach wiwatowano na cześć rewolucji, solidaryzowano się z rewolucyjnym Pesztem i na znak tej solidarności noszono węgierskie kokardy i wywieszano węgierskie trójkolorowe flagi. Na Pograniczu Wojskowym manifestacje pro-węgierskie wśród ludności cywilnej przybierały najbardziej rewolucyjny charakter. Tak np. magistrat wolnego miasta Panczewa postanowił 22 marca uwolnić się od dotychczasowej administracji wojskowej, przyłączyć się do Węgier i uznać węgierską konstytucję. Podobne wydarzenia miały miejsce w Zemunie²³. Fali powszechnego entuzjazmu nie opierali

²² Przede wszystkim Szeckfü i jego szkoła.

²³ *Gradja za istoriju srpskog pokreta u Vojvodini 1848—1849, Serija I, Kniga I, Mart-Juni 1848*, Beograd 1952 (dalej cyt. *Gradja*) s. 13—15, to samo cyt. J. Thim, op. cit. t. II (dokumenty), s. 41—43.

się nawet późniejsi wodzowie powstania serbskiego przeciw Węgrom, jak Jerzy Stratimirović, który nosił ostentacyjnie węgierską kokardę na publicznej manifestacji w Nowym Sadzie (21 marca) i Józef Rajačić, metropolita i późniejszy patriarcha serbski²⁴. Najbardziej prowęgierscy w pierwszym okresie rewolucji okazali się Serbowie budzińscy, ulegający od dawna wpływowi węgierskiej literatury rewolucyjnej. Nienawidzili oni absolutyzmu wiedeńskiego i w wolnych i niepodległych Węgrzech widzieli gwarancję przyszłej pomyślności własnego narodu. Z początkiem kwietnia wydali oni odezwę do Serbów z Księstwa; wzywając ich do zrzucenia zwierzchnictwa tureckiego i stworzenia silnego państwa południowo-słowackiego. Ich zamiarem było przeniesienie hasła rewolucji do cesarstwa tureckiego i przy pomocy rewolucji węgierskiej i węgierskiego rządu wyzwolić Słowian tureckich. Dla tych celów głosili hasło współpracy z Węgrami i w tej akcji byli wspierani przez rząd węgierski²⁵.

Podobnie stosunki węgiersko-słowackie nigdy nie były tak bliskie, jak na wiosnę 1848 roku. Lud słowacki przyjął zniesienie pańszczyzny ze zrozumiałą radością i słał ten fakt w licznych przyśpiewkach ludowych. Najpopularniejszą osobą wśród ludu słowackiego stał się Kossuth, gdyż jemu właśnie przypisywano zniesienie pańszczyzny²⁶. Radość z uzyskanych wolności wyrażała niemal jednomyślnie cała warstwa inteligentka, w tym i grupa štúrowska. Poeta Pauliny-Tóth pisał: „Teraz już i węgierska ojczyzna jest naszą ojczyzną, teraz z wdzięcznością pójdziemy ofiarować za nią majątek i nasze życie, przez nią nam dane“²⁷. W podobnym duchu pisał artykuły Štúr na łamach swoich „Slovenskích Národných Novin“. Ruch chorwacki wprowadził nie zmienił po wybuchu rewolucji swojego wrogię stanowiska wobec węgierskiej klasy rządzącej i zerwał stosunki z rządem peszteńskim, ale i tutaj możemy zanotować głosy sympatii dla rewolucji węgierskiej. Iwan Mažuranić, publicysta i polityk chorwacki, tak pisał w kwietniu 1848 roku w broszurce pt.: „Chorwaci Madziarom“ w odpowiedzi na odezwę radykałów peszteńskich skierowaną do Chorwatów: „Madziarzy, współobywatele nasi! Braterska miłość i przyjacielskie ku nam uczucia wasze, wyrażone w waszych odezwach, skierowanych do nas z Pesztu w marcu i kwietniu tego roku napełniły nasze serca niezwykłym weselem, niespotykaną radością“²⁸. Ciekawy był również artykuł „Nowin Dalmatinsko-Hrvatsko-Slawonskich“ z dnia 22 kwietnia. Nieznany autor artykułu bronił jedności Chorwacji z Węgrami na zasadzie równości i wolności i artykuł swój zakończył: „Niech żyje madziarsko-słowiańska wzajemna zgoda, wolność, braterstwo i jedność“²⁹.

Ten krótki przegląd pierwszych odgłosów rewolucji marcowej wśród narodowości niemadziarskich korony węgierskiej świadczy wyraźnie, że hasła wolności, równości i braterstwa, hasła reform społecznych i politycznych przyjęte zostały nad Wagiem i Sawą z równie gorącym entuzjazmem, co w rewolucyjnym Peszcie. Zbliżenie między słowiański-

²⁴ J. Thim, op. cit. t. I, s. 85.

²⁵ Tamże t. II (dokumenty), s. 89—92.

²⁶ Dok. druk. L. Steier, *A tót nemzetiségi kérdés 1848-49-ben* t. II, Budapest 1937.

²⁷ Cyt. D. Rapant, *Dejiny Slovenského Povstania* t. I, 1, s. 215.

²⁸ Druk. V. Bogdanov, *Društvene i političke borbe...*, s. 136 i przyp. 1.

²⁹ „Novine Dalmatinsko-Hrvatsko-Slawonske“ z 22 marca 1848, druk. V. Bogdanov, op. cit., s. 136 i przyp. 38.

mi narodowościami, a „politycznym narodem“ węgierskim nigdy nie było tak bliskie, jak w pierwszych tygodniach rewolucji. Zdawało się, że dawne przeciwieństwa rozplyną się wraz z upadkiem feudalizmu i w następstwie dokonanych głębokich przemian. Tymczasem w parę miesięcy później Słowianie węgierscy znaleźli się w wojnie z rewolucyjnym rządem węgierskim, w wojnie, którą narzuciła Węgrom reakcja wiedeńska i kamaryła dworska. Jakie przyczyny odepchnęły Słowian węgierskich od rewolucyjnego rządu peszteńskiego i doprowadziły ich pod sztandary czarno-żółtej reakcji i kontrrewolucji?

„Ustawy marcowe“, uchwalone w ciągu dwóch tygodni po wybuchu rewolucji przez sejm preszburski, dokonały zasadniczych zmian w stosunkach społecznych i politycznych na Węgrzech, ale wyłącznie pod kątem interesów tych, którzy te ustawy projektowali i przeprowadzali, to znaczy średniej szlachty węgierskiej i reprezentujących ją liberałów grupy Kossutha. Problemowi narodowościowemu nie poświęcono w ustawach marcowych ani jednego wiersza. Było to zgodne z doktryną liberałów z okresu przedrewolucyjnego i z ich oficjalnym programem z 1847 roku. Ustawy były skonstruowane tak, jak gdyby Węgry były jednolite narodowościowo, a kraj zamieszkiwany wyłącznie przez naród madziarski. Przeprowadzenie reform społecznych i ogłoszenie swobód obywatelskich nazwał Kossuth zaprowadzeniem „madziarskiej wolności“³⁰, co jak już z samego terminu wynika, oznaczało utrzymanie supremacji madziarskiej w państwie. Madziarska wolność, zgodnie z intencją i nadzieją jej twórców, miała zniwelować wszelkie różnice między różnojęzycznymi narodowościami Węgier i zjednoczyć je we „wspólnej narodowości państwowej“³¹, tj. madziarskiej. Program liberałów stał się zasadą polityki rządu Batthyányego. Utrzymanie całości korony węgierskiej było kamieniem węgielnym tej polityki. Ustawy marcowe całkowicie więc zaspakajały aspiracje narodowe i socjalne liberałów węgierskich. Pisał o tym wyraźnie urzędowy „Pesti Hirlap“: „Obecnie rewolucja w europejskim znaczeniu tego słowa jest już u nas skończona“ — i wzywał innojęzyczne narodowości do wspólnej pracy nad „pokojową normalizacją“ i „pracą udoskonalającą“ dokonane dzieło³².

Inaczej patrzyli na to przywódcy słowiańscy. Po radosnym przyjęciu rewolucji i reform stwierdzali oni: „...na tym na razie moglibyśmy poprzestać“, ale „...gdybyśmy i z punktu widzenia narodowego dostali to, co jest nam bezwzględnie potrzebne, to byśmy już mogli całkowicie być wolni i zadowoleni“³³. Czyli w tym momencie, kiedy liberałowie węgierscy osiągnąwszy swój cel zatrzymali się na drodze uważając rewolucję za skończoną, niemadziarskie narodowości, na ogół zaskoczone rozwojem wypadków, przystąpiły po pierwszym oszołomieniu do formułowania własnych żądań narodowych. Co było dla jednych końcem, dla drugich oznaczało początek. Chorwaci pierwsi sformułowali swoje żądania korzystając z posiadanych od dawna instytucji samorządowych. Sabor chorwacki 25 marca uchwalił w 30 punktach „Żądania narodowe“, w których zawarł w całej rozciągłości nowy program narodowy. Był to zarówno program reform społecznych, bardziej radykalnych, niż to głosiły węgierskie ustawy marcowe, jak i szeroki program polityczny spro-

³⁰ KLÖM t. XI, s. 732.

³¹ Kossuth 16 kwietnia 1948, tamże, s. 743.

³² Nr 58 z 17 maja 1847.

³³ Artykuł L. Štúra w „Slovenskich Národných Novinach“ z 31 marca 1848.

wadzający się do ogłoszenia niepodległości narodowej³⁴. W tym sensie decyzje Saboru były zerwaniem historycznej unii z Węgrami. Uchwały Saboru były wyrazem dążności społeczeństwa i ideologii „partii iliryskiej” i lewicy chorwackiej z okresu przedrewolucyjnego. Nie były one intrygą reakcji, przeciwnie spotkały się w Wiedniu z wielkim zaniepokojeniem³⁵.

Wśród Serbów i Słowaków na Węgrzech żądania narodowe poprzędzone zostały falą zaburzeń socjalnych spowodowanych połowicznością ustaw marcowych w sprawie chłopskiej. Artykuł IX ustawy znosił powinności pańszczyźniane tylko chłopów „urbarialnych”, pozostawiając poza dobrodziejstwem ustawy chłopów „alodialnych”³⁶. Ci ostatni na terenach etnograficznie niemadziarskich, a zwłaszcza w Słowacji i Ukrainie Zakarpackiej, stanowili zdecydowaną większość³⁷. O ile zaburzenia chłopów alodialnych wystąpiły na całym terenie kraju, o tyle na ziemiach niemadziarskich przybrały groźną dla rządu postać. Tutaj czynnik socjalny zespolił się z czynnikiem narodowym, czyli nienawiść klasowa z nienawiścią do uciskającego narodu. Taki charakter miały powstanie Króla i Rotaridesa³⁸ oraz „bunt” górników z Bańskiej Szczawnicy w Słowacji³⁹, a także powstanie w Kikindzie i Górnym Bečeju na terenach serbskich⁴⁰. Czynniki rządowe nazywały tego rodzaju „buntów” działalnością „komunistyczną” i przystąpiły do krwawego ich stłumienia. Według raportów, jakie otrzymywał rząd „prowodyrami” tych „buntów” byli młodzi radykałowie: Król i Rotarides w Słowacji, oraz grupa radykałów serbskich ze Svetozarem Miletićem w Wojwodinie⁴¹. W źródłach nie ma śladu tego, by zaburzenia socjalne były intrygą kamaryli dworskiej, jak to się jeszcze niekiedy czyta w najnowszej historiografii⁴².

Zaburzenia socjalne i polityka represji stosowana przez rząd Batthyányego wywarły wielki wpływ na sformułowanie żądań narodowych Serbów i Słowaków. Stworzyły one przede wszystkim klimat wrogości wobec rządu węgierskiego, niwecząc tym samym pierwszy entuzjizm spowodowany wybuchem rewolucji i hasłami wolności, równości i braterstwa. Żądania narodowe Serbów węgierskich uchwaliła Skupsztyna Narodowa w Karłowicach 13—15 maja. Skupsztynę zwołał metropolita Józef Rajačić na żądanie tłumów wyrażone na manifestacji ludowej przed pałacem metropolity 20 kwietnia. Inspiratorką mas była radykalna młodzież, która wywierała również presję na wyższe duchowieństwo serb-

³⁴ Pełny tekst u V. Bogdanova, *Društvene...*, s. 156—157.

³⁵ Dużo na ten temat w pamiętnikach Neustädtera. Por. Neustädter Joseph baron, *Le ban Jellačić et les événements en Croatie depuis Van 1848 t. I—II*, Zagreb 1940—1942.

³⁶ Interesujący komentarz ustaw marcowych podaje Spira, *A magyar forradalom 1848-49-ben*, Budapest 1959, s. 121—123.

³⁷ Por. G. Ember, *Magyar paraszmozgalmak 1848-ban*, Budapest 1948, s. 192—243.

³⁸ Dokumenty publikowane D. Rapant, op. cit., t. I, 2, s. 49—51 oraz L. Steier, op. cit. t. II, s. 13—14.

³⁹ Dokumenty Steier, op. cit. t. II, s. 14—15; KLÖM t. XII, s. 22—23.

⁴⁰ „Pesti Hirlap” nr 45 z 2 maja 1848; *Gradja...*, s. 247—251; J. Thim, op. cit. t. II, s. 131—132.

⁴¹ Do polityki rządu węgierskiego wobec ruchu serbskiego liczne dokumenty w *Magyar Országos Levéltár* (w skr. MOL), akta min. spraw. wewn. Belügyszterium, Eln. Iratok 1848; 95. (w skrócie Belügymin. Eln. Iratok).

⁴² Por. D. Nemes, *Robotnictwo w rewolucji r. 1848—1849. Kapitoly z uhorských dejin*, Bratislava 1952, s. 237 i 241.

skie, w tym metropolitę Rajačića. W Skupsztynie wśród wybranych delegatów byli profesorowie, lekarze, adwokaci, kupcy, oficerowie Pogranicza, żołnierze, popi, nauczyciele i młodzież. Jej postanowienia⁴³ to apogeum ruchu serbskiego na Węgrzech w 1848 roku. To, co Węgrzy postanowili 15 marca, a Chorwaci w dniu 25 marca. Serbowie uchwalili dopiero 15 maja. Zgromadzenie Narodowe w Karłowicach proklamowało niezależną prowincję serbską — Wojwodinę, zachowując w stosunku do korony węgierskiej ten sam charakter jaki wywalczyli sobie Węgrzy w marcu 1848 roku w stosunku do monarchii habsburskiej. W odezwie do „narodu serbskiego“, wydanej przez Skupsztynę 13 maja czytamy: „Dziś ożyła na nowo godność serbskiego patriarchy, dziś wybraliśmy serbskiego wojewodę, dziś po raz pierwszy pojawiliśmy się jako naród“⁴⁴. Słowa te znajdują potwierdzenie i w innej odezwie: „Serbowie zrozumieli ducha czasu i narodów i postanowili stać się narodem“⁴⁵. W decyzjach Skupsztyny ujawniła swą siłę przede wszystkim burżuazja serbska, wspomagana przez grupę inteligentką i radykalną społecznie młodzież. Ta ostatnia szczególnie mobilizowała siły konieczne do przeprowadzenia rewolucji i przeciwstawienia ich ostrożnym i zachowawczym czynnikiem spośród wyższego duchowieństwa. Hasła rewolucyjne, idące ze stolicy Węgier, trafiły tu na przygotowany grunt i dały efekt wręcz przeciwny do tego, jakiego spodziewali się liberałowie i rząd węgierski. W stosunku do teorii i zasad polityki węgierskiej o jednym narodzie na Węgrzech, decyzją Serbów — stania się narodem — równała się wypowiedzeniu wojny węgierskiej państwowości.

Rząd Batthyányego uznał wszystkie postanowienia Skupsztyny za nielegalne i nieobowiązujące. Minister spraw wewnętrznych Bertalan Szemere, w instrukcji dla komisarza rządu Csernovitsa z 23 maja, pisał: „Należy ogłosić zgromadzenie w Karłowicach za nieważne i wszystko, co z niego wynikło. To, że bez zgody rządu wybrano patriarchę, któremu surowo zakazano używania tego tytułu, to, że wybrano wojewodę, że ustanowiono komitet (*Odbor-WF*) w permanencji, to, że w imieniu Wojwodiny organizowano oddzielne władze polityczne i terenowe, to, że wysłano delegatów na odbyć się mający sejm słowiański w Pradze, te dwie ostatnie sprawy należy ogłosić jako zasadniczo sprzeczne z węgierską konstytucją i jednością państwa i w stosunku do niego dywersyjne — wszystko to zasługuje na potępienie i ukaranie“. Nakazywał komisarzowi zmusić społeczeństwo serbskie do posłuszeństwa rządowi przez podjęcie stanowczych kroków, ponieważ „lud nie zwykł obawiać się takiej władzy, której nie widzi w działaniu“⁴⁶. Rząd węgierski przystąpił natychmiast po ogłoszeniu postanowień Skupsztyny do organizowania siły zbrojnej przeciw „buntownikom“. Minister wojny gen. Mészáros wydał 8 czerwca gen. Hrabowszkyemu, komendantowi petrowarażyńskiemu w Pograniczu wojskowym, rozkaz zbrojnej likwidacji Naczelnego Odboru w Karłowicach⁴⁷. Dnia 12 czerwca atakiem wojsk Hrabowszkyego na Karłowice rozpoczęła się wojna węgiersko-serbska, która dała początek rozszalałej w trzy miesiące później powszechnej wojnie narodowościowej w koronie węgierskiej.

⁴³ Pełny tekst u J. Thima, op. cit., t. II, s. 206—213.

⁴⁴ *Gradja...*, s. 259—260.

⁴⁵ Z odezwy do Chorwatów, zob. J. Thim, op. cit., t. II, s. 271—273.

⁴⁶ MOL, Belügymin, Eln. Iratok 1848; 95 i 96.

⁴⁷ J. Thim, op. cit., t. II, dok. s. 359.

Zanim odpowiemy na pytanie, czy wojna serbsko-węgierska została wywołana przez reakcję, należy jeszcze przyjrzeć się sprawie słowackiej. Wydarzenia marcowe zastały narodowy ruch słowacki nieprzygotowany, a jego kierownictwo skłócone i w rozbięciu. Ruch štúrowski potrzebował jeszcze, według określenia samego Štúra, około pół wieku na upowszechnienie swoich haseł i pozyskanie ludu⁴⁸. Brak jednolitego i powszechnie uznawanego kierownictwa, brak ośrodka organizacyjnego, skupiającego wszystkie nici ruchu, spowodował, że w pierwszym okresie rewolucji słowackie życie narodowe toczyło się na fali rewolucyjnej niezależnie od różnych grup przywódczych, bez ich wpływu i możliwości kontroli. Największą jednak inicjatywę wykazała grupa štúrowska, o której pisaliśmy, że swoim programem społecznym zbliżała się do liberałów węgierskich. Po zaburzeniach socjalnych w Słowacji štúrowcy postanowili wykorzystać niezadowolenie chłopów z połowiczności reformy i włączyć ich żądania do formułowanych przez siebie żądań narodowych. Taką próbą było opracowanie przez Hurbana, (jednego z trójcy przywódców: Štúr—Hurban—Hodža) „Žiadosti slovenského národa“, które przedstawił na zgromadzeniu ludowym w Brezovej 28 kwietnia⁴⁹. W tym też duchu była utrzymana broszura Hurbana pt. „Bratia Slováci“, napisana i wydrukowana w Wiedniu w połowie kwietnia⁵⁰. Na ożywienie działalności štúrowców wielki wpływ wywarły ich kontakty z innymi ruchami słowiańskimi monarchii austriackiej, nawiązane w kwietniu w czasie tzw. narad słowiańskich w stolicy monarchii. Trzeba zaznaczyć, że stanowisko štúrowców w czasie tych narad słowiańskich w Wiedniu, należało do najbardziej radykalnych społecznie⁵¹ spośród wszystkich delegatów słowiańskich, jacy tam się zjawili. Wiara w pomoc i solidarność słowiańską, manifestowaną w Wiedniu, dodała otuchy przywódcom słowackim, którzy za przykładem innych narodowości słowiańskich przeszli do wzmożenia swej działalności narodowej i określenia żądań wobec rządu węgierskiego.

Przełomowym wydarzeniem w narodowym życiu słowackim, a tym samym i w stosunkach węgiersko-słowackich było zgromadzenie narodowe w Liptowskim Św. Mikuluszu dnia 10 maja. Inicjatorami i organizatorami zjazdu byli: Stefan Daxner i Jan Francisci⁵², najbardziej radykalni społecznie działacze w ruchu štúrowskim. Daxner, w przeciwieństwie do Štúra, Hurbana i Hodży, mniej wierzył w słowiańską solidarność, natomiast nadzieje swoje wiązał z rewolucyjnymi Węgrami. Nie o zerwanie z rewolucyjnym rządem węgierskim mu chodziło, lecz o uznanie praw narodowości słowackiej na Węgrzech. Jednakże na zjeździe mikuluszkim główną rolę odegrali Štúr, Hurban i Hodža. Sformułowane przez nich „Żądania“⁵³ nie miały tego charakteru, co żądania serbskie, a tym bardziej chorwackie. Mimo pewnych niejasności prawnokonstytucyjnych, utrzymano tam związek z Węgrami, nie żądając ani autonomii terytorialnej, ani udziału w rządzie krajowym. Upominano

⁴⁸ „Slovenskje Národnje Novini“ z 31 marca 1848, artykuł pt. *Nový vek*.

⁴⁹ Druk. D. Rapant, op. cit. t. I, 2, dok. nr 40, s. 137—140.

⁵⁰ Ponownie opublikował Rapant, op. cit. t. I, 2, dok. nr 19, s. 73—80.

⁵¹ V. Žaček, *Slovanský Sjezd v Praze w roku 1848. Sbirka dokumentů*, Praha 1958, s. 16, 18; Fl. Ziemiałkowski, *Pamiętniki*, Kraków 1904, s. 54.

⁵² E. Kovács, *A lengyel, kérdés a reformkori Magyarországon*, Budapest 1959, s. 329—331; Rapant, op. cit. t. I, 1, s. 344—347.

⁵³ L. Steier, op. cit., t. II, dok. nr 23, s. 48—53; M. Hodža, *Der Slowak, Beiträge zur Beleuchtung der slavischen Sprache in Ungarn*, Prag 1849, s. 73—77.

się o chłopów allodialnych, domagając się dla nich również zniesienia pańszczyzny i innych obciążeń. Pod jednym względem żądania mikulaszskie były jednoznaczne. Zrywały one z zasadą supermacji madziarskiej w państwie i z teorią jednego narodu politycznego.

Odpowiedź rządu węgierskiego była natychmiastowa. Zastosowano politykę siły i represji, których szczególnym zwolennikiem był minister spraw wewnętrznych Bertalan Szemere i mianowani przez niego komisarze rządowi. Szemere już 12 maja wydał nakaz aresztowania Štúra, podając w motywacji, że „zakusy separatystyczne i buntownicze muszą być stłumione i prawnie ukarane”⁵⁴. Nakaz aresztowania Hurbana⁵⁵ wydano 22 maja, a Hodży 1 czerwca, „albowiem iskrę należy zdusić, zanim wybuchnie płomieniem”⁵⁶. Zlikwidowano „Slovenskje Národnje Novini”⁵⁷, jedyny organ polityczny Słowaków, a w całym kraju zaprowadzono stan oblężenia⁵⁸.

Rządowi węgierskiemu przy pomocy metod represji udało się z końcem wiosny 1848 roku osiągnąć spokój na odcinku słowackim. Uciszone narodowe życie słowackie, ale nie zdołano „zdusić iskry w zarodku”. Iskrę tę przenieśli przywódcy słowaccy do Pragi, a gdy rząd węgierski przez wydanie nakazów ich aresztowania odciął im drogę powrotu, ponieśli już nie iskrę narodowego życia, ale żagiew wojny z Węgrami do głównego ośrodka antymadziarskiego spisku, do Zagrzebia. Rząd węgierski, posądzając wszystkich Słowian o spiskowanie z reakcją austriacką, nie wziął nawet pod uwagę, że właśnie przedstawiciele słowaccy zajmowali na zjeździe słowiańskim w Pradze bardziej radykalne społecznie stanowisko, niż inni Słowianie węgierscy, a zwłaszcza gospodarze zjazdu. Štúr w jednym z wystąpień w Pradze opowiedział się przeciw lansowanej przez Czechów koncepcji austrosłowiańskiej, mówiąc, że głównym celem zjazdu nie powinno być zachowanie Austrii, tej, jak się wyraził „kwintesencji serwilizmu, szpiegostwa i nierządu”⁵⁹. To samo powiedział Hurban w sekcji czesko-słowackiej w dniu 3 czerwca: „Zachowanie Austrii niech nie będzie naszym głównym celem, mamy cele ważniejsze”⁶⁰. Trzeba też dodać, że po powstaniu czerwcowym w Pradze, w którym delegaci słowaccy brali udział, rząd peszteński nie wahał się przyjąć współpracy z Windischgraetzem w ściganiu niedobitków powstania⁶¹. Sprawa słowacka wykazuje więc jakie czynniki wepchnęły przywódców niemadziarskich narodowości na drogę współpracy z reakcją.

Z tego krótkiego przeglądu wydarzeń w Chorwacji, Wojwodinie i Słowacji widać wyraźnie, że reakcja nie miała żadnego wpływu na formułowanie żądań narodowych Chorwatów, Serbów i Słowaków. Wręcz przeciwnie, to rewolucja węgierska umożliwiła tym narodowościom skrytalizowanie własnych programów społeczno-politycznych, które formułowano pod wpływem tych samych bodźców i przy stosowaniu tych samych metod, które doprowadziły do zwycięstwa liberałów węgierskich.

⁵⁴ MOL, Belügym. Eln. Iratok 1848; 1323.

⁵⁵ D. R a p a n t, op. cit. t. I, 2, dok. nr 94 b, s. 271.

⁵⁶ MOL, Belügym. Eln. Iratok 1848; 187.

⁵⁷ „Slovenskje Národnje Novini“ nr 285.

⁵⁸ MOL, Belügym. Eln. Iratok 1848; 84; D. R a p a n t, op. cit. t. I, 2, dok. 85b 110.

⁵⁹ V. Ž a č e k, op. cit., s. 252—253.

⁶⁰ Tamże, s. 251.

⁶¹ D. R a p a n t, op. cit. t. I, 2 dok. nr 128, 122 a, 122 b, 130; J. T h i m, op. cit. t. II, s. 587; E. Ž a č e k, op. cit., s. 454—484.

W tym sensie żądania Chorwatów, Serbów i Słowaków nie były niczym innym, jak dalszym ciągiem rewolucji marcowej na Węgrzech.

Zjednoczonej reakcji austriacko-węgiersko-chorwackiej udało się w pierwszych dniach rewolucji zbudować przeciw niej zapórę, mianując barona Józefa Jelačića na stanowisko bana chorwackiego, a wkrótce i naczelnego dowódcę wojsk w Chorwacji. Nominacja ta została ukartowana przez takich przedstawicieli reakcji, jak baron Samu Jósika — kanclerz Siedmiogrodu, hr György Apponyi — kanclerz dworskiej kancelarii węgierskiej, najbardziej zniechęcony przez liberałów węgierskich obrońca starego porządku, baron Franciszek Kulmer — arystokrata chorwacki i człowiek kamaryli, wreszcie hr. Kolowrat i arcyksiężęta: Ludwik, Franciszek-Karol i Jan. Z licznych dokumentów⁶² wynika wyraźnie, że chodziło im o powstrzymanie rozwoju rewolucji, uratowanie dla monarchii wiernych dotychczas wojsk Pogranicza i osadzenie rosnącego przez rewolucję znaczenia Madziarów. Jakie cele wyznaczała reakcja Jelačićowi zdradził najlepiej Kulmer w poufnym liście do bana. Pisał tam, że w ciągu trzech dni przeprowadzono w Wiedniu jego nominację, stosując ten pośpiech w celu uniknięcia „projektów, upomnień i odwoływań Preszburga, które przysły za późno“. Donosił dalej Jelačićowi, że dopytuje się tu stale o niego Windischgraetz. Monarchia jest w niebezpieczeństwie i „ty możesz oddać niezmierne usługi ojczyźnie i tronowi w oparciu o zaufanie narodu“. „*In Ungarn sieht es schlecht aus ... Das Ende wird sein, dass Oestereich Ungarn wieder erobern wird müssen*“⁶³. Baron Jelačić, dotychczasowy pułkownik pułku graniczników chorwackich, miał stać się z woli reakcji jej zbrojnym ramieniem przeciw rewolucji węgierskiej. Ale jednocześnie miał on sprawować kontrolę nad chorwackim ruchem narodowym, hamując jego żywiołowy pęd ku wolności⁶⁴. Wszystkie te zadania Jelačić wypełnił i, mając zaufanie narodu, (z tytułu nabytej sławy w pułku granicznickim) pokierował nim zgodnie z życzeniami mocodawców. W odpowiednim momencie zlikwidował Sabor chorwacki, ogłosił się dyktatorem i odsunął od znaczenia i wpływów zarówno „partię illiryjską“ Gaja, jak i lewicę chorwacką, czyli twórców społeczno-politycznego programu z 25 marca. Jednakże znaczenie tej antyrewolucyjnej dywersji podjętej przez reakcję, zostało osłabione przez rozwój wydarzeń w całej monarchii habsburskiej, a w szczególności na skutek wojny z Włochami. Dwór wiedeński zmuszony był szukać pomocy u rządu węgierskiego, który z kolei za cenę ratowania monarchii pragnął osiągnąć swoje cele polityczne, tj. utrzymać całość korony węgierskiej. W tym czasie nawet Kossuth głosił we wszystkich przemówieniach sejmowych i artykułach lojalizm habsburski. Pod presją wydarzeń dwór wiedeński zmuszony był odwołać oficjalnie Jelačića ze wszystkich stanowisk, i co równie ważne, podporządkować Wojskowe

⁶² Publikuje' E. Andics, *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-49-ben* t. II, Budapest 1952, dok. nr 60 abc; A. Károlyi, *Németújvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre* t. II, Budapest 1932, s. 610; F. Šišić, *Kako je Jelačić postao banom*, „Javnost“, Beograd 1937; V. Bogdanov, *Društvene i političke borbe...*, s. 145, przyp. 55, J. Neustädter, op. cit. t. I, s. 333—368.

⁶³ Kulmer do Jelačića, Wiedeń 30 marca 1848. V. Bogdanov, op. cit., s. 146—147; Neustädter, op. cit. t. I, s. 373—374.

⁶⁴ O roli Jelačića w wydarzeniach 1848 r. por. H. Batowski, *Legion Mickiewicza w kampanii włosko-austriackiej*, Warszawa 1956, s. 33, przyp. (charakterystyka Jelačića).

Pogranicze węgierskiemu ministrowi wojny⁶⁵. Nastąpiło to z początkiem czerwca 1848 roku, w okresie największej słabości monarchii habsburskiej i jednocześnie najlepszych stosunków rządu węgierskiego z dworem habsburskim. W takiej sytuacji rozpoczął rząd węgierski wojnę z Serbami dnia 12 czerwca 1848 r. Na jej wybuch reakcja wiedeńska nie miała żadnego wpływu, przeciwnie, była ona spreczna z jej aktualną polityką i sytuacją, jakże różną od tej, kiedy w marcu przeprowadzono nominację Jelačića.

Ale nie tylko trudności wewnętrzne i groźna sytuacja monarchii powstrzymały reakcję wiedeńską od poparcia ruchu serbskiego. W Wiedniu posiadano wyczerpujące informacje o ruchu serbskim z dwóch źródeł: od komendantów Pogranicza Wojskowego i od konsula austriackiego w Belgradzie, pułkownika Mayerhofera. Ten ostatni, wytrawny dyplomata ze szkoły metternichowskiej, stał na straży interesów austriackich na Bałkanach i był szczególnie wyczulony na „tendencje panslawistyczne“, które groziły oderwaniem od monarchii Słowian południowych. Od początku rewolucji 1848 roku Mayerhofer ostrzegał rząd wiedeński przed ruchliwością „iliryjsko-panslawistycznej partii“ i rewolucyjnymi nastrojami Słowian południowych⁶⁶. Domagał się mocnego wystąpienia przeciw buntom graniczników i tępienia „agentów rewolucyjnych“ działających wśród Słowian węgierskich. Jednocześnie wraz z konsulem rosyjskim Danilewskim wpływał na rząd belgradzki w kierunku uspokojenia kraju i likwidacji ruchu rewolucyjnego w Księstwie. Szczególnie czuwał nad tym, by rząd Księstwa nie wiązał się z Serbami wojwodińskimi i nie podsyczał ich antywęgierskich nastrojów. W działalności swojej używał wszystkich środków: wiązał się z opozycją rządową, (z Vučićem), intrygował u paszy tureckiego w Belgradzie, a nawet w Stambule. O tej jego działalności pisał poufnie Garašanin; „Robi to dlatego, ponieważ boi się o swój rząd, gdyż zaczęło się coś mówić u zagranicznych Serbów (tj. w Wojwodinie — WF) o zjednoczeniu z nami“⁶⁷. Szczególną troską konsula austriackiego w Belgradzie była sprawa ochotników z Księstwa, udających się do Wojwodiny. W tej sprawie protestował jeszcze 26 czerwca, kiedy między Serbami wojwodińskimi a Węgrami trwały już działania wojenne⁶⁸. W swoich raportach do Wiednia motywował, że wojna domowa w południowych Węgrzech może doprowadzić do interwencji z zewnątrz i to nie tylko z Księstwa, ale i z Rosji. Tak więc Mayerhofer patrzył na konflikt węgiersko-serbski pod kątem jedności i całości monarchii. Takie stanowisko Mayerhofera miało pełną aprobatę rządu i dworu wiedeńskiego⁶⁹. Nawet hr. Latour, „protektor“ Jelačića i czołowa osobistość reakcji wiedeńskiej, który nie zawsze respektował decyzje swego rządu, np. w sprawie chorwackiej i Pogranicza, w sprawie Wojwodiny zajął stanowisko zgodne z sugestiami Mayerhofera, a więc antyserbskie⁷⁰. Jego też instrukcje wypełniali komendanci Pogranicza, jak gen. Hrabowszky i gen. Piret. Ten ostatni, który w ogóle nie uznawał rządu węgierskiego, traktował ruch serbski za akcję rewo-

⁶⁵ Dokumenty druk. A. Károlyi, op. cit.

⁶⁶ J. Thim, op. cit. t. II, s. 46—47, 58—59, 81—82; por. też H. Wendel, *Der Kampf der Südslawen um Freiheit und Einheit*, Frankfurt 1925, s. 268.

⁶⁷ *Gradja...*, s. 127—130. Por. też D. Stranjaković, *Držanje Srbije prema Austriji i Madjarima 1848—49*, (1935), s. 405—406.

⁶⁸ *Gradja...*, s. 338—339, 437—438; J. Thim, op. cit. t. II, s. 436—442, 478—479.

⁶⁹ J. Thim, op. cit., dok. II, s. 266.

⁷⁰ Tamże t. II, s. 443—444.

lucyjną i kazał aresztować oficerów swoich pułków, którzy brali udział w Skupsztynie⁷¹.

O tym, że stanowisko najwyższych czynników austriackich było w tym czasie nieprzychylnie Serbom, miał się przekonać sam patriarcha Rajačić w czasie swej wizyty u cesarza i króla w Innsbrucku. Wszelkie próśby delegacji serbskiej o uznanie decyzji Skupsztyny zostały tam odrzucone, a odpowiedź monarchy została uzgodniona z ministrem węgierskim u dworu, Eszterházyem. Po powrocie do Karłowic patriarcha oświadczył: „Król odesłał nas do węgierskiego rządu, większy cios nie mógł nas spotkać“⁷². Prawdą jest, że Serbowie we wszystkich swoich odezwach i adresach do króla wyrażali wierność i oddanie dla monarchii habsburskiej i dla panującego dworu, ale to właśnie nie może być dowodem na to, że polityka dworu austriackiego wywołała ruch serbski i doprowadziła do powstania przeciw rządowi węgierskiemu. W imię króla występował w tym czasie również rząd węgierski we wszystkich swoich odezwach i pismach do ludności serbskiej. Szemere już w maju chciał wspólnego działania z dworem austriackim przeciw Serbom. Ministrowi Eszterházyemu polecał, aby rozwinął w Wiedniu szeroką działalność w tej sprawie, ponieważ „wspólne niebezpieczeństwo zagraża panującemu dworowi i naszej ojczyźnie“⁷³.

O antyserbskim stanowisku reakcji świadczy jeszcze polityka Jelačića. Formalnie między Wojwodiną a Zjednoczonym królestwem dalmatyńsko-chorwacko-slawońskim istniał sojusz, który uchwaliła Skupsztyna serbska i zatwierdził Sabor chorwacki. Jednakże ban chorwacki nie udzielił Serbom pomocy w ich wojnie narodowo-wyzwolenczej. O perypetiach tego sojuszu i negatywnej wobec wojny serbskiej postawie Jelačića dowiadujemy się z dramatycznych listów Rajačića do bana⁷⁴. Patriarcha serbski napróżno domagał się od Jelačića natychmiastowego wtargnięcia do Węgier i obwinał bana, że z jego winy Serbowie upadną. Jelačić pomocy Serbom nie udzielił, ponieważ jego mocodawcy, reakcja wiedeńska była temu przeciwna.

Pozostaje do wyjaśnienia pytanie, czy wydarzenia w Wojwodinie nie były dziełem miejscowej reakcji serbskiej kierującej się wiernością dla monarchy i nienawiścią do rewolucji węgierskiej? Mówiliśmy uprzednio, że postanowienia Skupsztyny były dziełem burżuazji serbskiej i, że metropolita Rajačić tylko pod presją tłumów zgodził się na zwołanie Skupsztyny, nielegalnej w stosunku do obowiązującej konstytucji węgierskiej. O wybuchu wojny serbsko-węgierskiej Rajačić dowiedział się w Innsbrucku i wiadomość tę przyjął z przerażeniem, „z wielkim smutkiem“⁷⁵. Po powrocie do kraju Rajačić poddał ostrej krytyce politykę Odboru, w którym w czasie jego nieobecności główną rolę odgrywali liberałowie z Jerzym Stratimirovićem na czele. Ten ambitny przywódca serbski, który po 12 czerwca wyrósł do roli *vrhovnego vožda* powstania, reprezentował interesy burżuazji serbskiej i w tym charakterze trwał w ostrej opozycji do reakcyjnego wyższego kleru z Rajačićem na czele. Konflikt Rajačića ze Stratimirovićem odpowiadał konfliktowi dwóch obozów, przy czym w okresie, o którym mowa, nie obóz kon-

⁷¹ J. Thim, op. cit. t. II, s. 243—244.

⁷² Tamże t. s. 108—110.

⁷³ MOL, Belügym. Eln. Iratok 1848; 74.

⁷⁴ J. Thim, t. II, dok. s. 598—601, 613—614, 630—632.

⁷⁵ Tamże t. II, dok. s. 430—432.

serwatywny, lecz obóz liberalny decydował o rozwoju wydarzeń w Wojwodinie. Powstanie serbskie rozpoczęło się w chwili, kiedy rząd Batthyányego święcił tryumfy swej lojalistycznej polityki. Przy pomocy dworu i stojącej za nim siły zbrojnej chciał zlikwidować problem narodowościowy, w tym przede wszystkim powstanie Serbów, nazywane przez ministrów i publicystykę peszteńską „buntem“ i „rebelią“⁷⁶. Zabiegi Rajacića o łaski dworu nazywano w tych kołach spiskiem reakcji, lecz w rzeczywistości był to tylko propagandowy argument, mający uzasadnić własną politykę represji i nieustępliwości. Politycy peszteńscy nie brali pod uwagę, nie chcieli widzieć, że w ruchu serbskim główną rolę w omawianym okresie odgrywali liberałowie i radykalna młodzież, uformowani na wzór i podobieństwo liberałów Kossutha i radykałów Tánácsicsa, i równie jak oni antyreakcyjnych. Zresztą lojalizm Rajacića nie różnił się niczym od takiego samego lojalizmu Batthyányego. W lecie 1848 roku trudno dopatrzeć się w polityce rządu Batthyányego kontynuacji dzieła rewolucji. Krwawe stłumienie ruchów chłopskich, gotowość zbrojnej i finansowej pomocy dla dworu w okresie walki z Włochami, współpraca z Windischgratzem w ściganiu powstańców praskich — świadczą o tym najdobitniej. Jeśli do tego dodać ton oficjalnej publicystyki rządowej, odzeganą się po 15 maja od drugiej rewolucji wiedeńskiej⁷⁷, łatwo na tym tle ocenić wystąpienie przeciw „rebelii“ serbskiej. Słowa rozkazu min. Szemerego do gen. Hrabowszkyego — „...niech ludowi Nowego Sadu rozkazują armaty“⁷⁸ — zostały wypowiedziane zaledwie w parę dni po analogicznym wystąpieniu gen. Cavaignaca na ulicach Paryża. O tym, że „bunt“ serbski nie był ruchem reakcyjnym, wiedzano dobrze w kołach rządowych w Peszcie. Wynika to wyraźnie z artykułu Kossutha z dnia 4 lipca: „Prawna i konstytucyjna wolność Węgier — pisał tam — ... napotyka na dwóch wrogów. Jednym jest reakcja, drugim bunt iliryjsko-serbski“⁷⁹.

Jednakże z końcem lipca sytuacja uległa zasadniczej zmianie. Tryumfalny wjazd Radetzkyego do Mediolanu otwierał nowy okres w stosunkach między dworem habsburskim a rządem peszteńskim, a tym samym w stosunkach narodowościowych na Węgrzech. Dwór i rząd wiedeński, uporawszy się z Włochami, przystąpiły z kolei do likwidacji węgierskiego separatyzmu i węgierskiej rewolucji, które dotychczas zmuszone były tolerować. Na drodze do realizacji tego celu konflikt narodowościowy na Węgrzech stwarzał dla reakcji najlepszą okazję. Pierwszym też jej krokiem było ponowne uaktywnienie Jelačića w roli, jaką wyznaczono mu już w marcu, czyli przywrócenie go do wszystkich godności, których pod presją rządu węgierskiego został w czerwcu pozbawiony. Mimo dramatycznych interwencji ze strony rządu węgierskiego, wojska Jelačića przekroczyły 11 września Drawę z wyznaczonym od dawna celem — likwidacji węgierskiej rewolucji. W jakże odmiennych warunkach rozpoczynał we wrześniu swą wojnę przeciw Węgom ban Chorwacji, od tej, jaką w czerwcu podjęli Serbowie. Nie wnikając w historyczne przyczyny konfliktu chorwacko-węgierskiego, stwierdzić

⁷⁶ We wszystkich instrukcjach rządu dla komisarzy w Wojwodinie w przemówieniach sejmowych ministrów i w prasie, także i radykalnej.

⁷⁷ „Pesti Hirlap“ nr 103 i 118.

⁷⁸ MOL, Belügym. Eln. Iratok, 1848; 327.

⁷⁹ „Kossuth Hirlapja“ z 4 lipca 1848.

trzeba, że ban Chorwacji rozpoczynał wojnę z Węgrami nie w obronie przed agresją węgierską, ani z braku ustępliwości rządu węgierskiego, który, wprawdzie zbyt późno, szedł na daleko idące ustępstwa w sprawie chorwackiej, lecz przeciwnie, wystąpił sam jako agresor, jako „wier-ny sługa Habsburgów“ i zbrojne narzędzie reakcji. Rozpoczęta przez Jelačića wojna chorwacko-węgierska nie mogła pozostać bez znaczenia i skutków dla wewnętrznego charakteru ruchu serbskiego. Lojalizm wyższego kleru znalazł wreszcie swe ujście. Patriarcha Rajačić, korzystając z okazji, odsunął z kierownictwa ruchu elementy radykalne społecznie, które rewolucję serbską wywołały i decydowały o jej obliczu. Przede wszystkim jednak 18 września, a więc zaledwie w tydzień po rozpoczęciu kampanii przez Jelačića, musiał odejść z Odбору Stratimirović, *vrhovni vožd* serbskiej rewolucji⁸⁰. W ten sposób ruch serbski stracił dotychczasowy charakter. Po trzech miesiącach krwawych walk z Węgrami, prowadzonych w całkowitym osamotnieniu, znalazł się automatycznie w obozie kontrrewolucji. Ten sam los spotkał ruch słowacki. Narodowi przywódcy słowaccy, wypędzeni z kraju przez nieustępliwość i politykę represji rządu węgierskiego, szukali oparcia w Zagrzebiu. Po rozpoczęciu kampanii przez Jelačića, „zaopiekowała się“ nimi kamaryła dworska, wyznaczając im zadanie przeprowadzenia dywersji na północy Węgier. Tak zwane powstanie słowackie we wrześniu 1848 roku, trwające zaledwie kilka dni, było tego efektem. Wrześniowe powstanie słowackie, mimo że jego geneza związana była organicznie z polityką narodowościową rządu Batthyányego, w warunkach, w jakich je zaplanowano, nie było niczym innym, jak *eine Diversion für Oesterreichs Sache*⁸¹, według określenia samego wodza naczelnego powstania. W takich okolicznościach, pod wpływem reakcji, uformowali emigranci słowaccy swoją nową ideologię, jakże odmienną od tej, którą głosili jeszcze w maju i czerwcu. Teraz ich hasłem naczelnym stała się walka o jedność monarchii austriackiej. „Walczymy za króla, za całość austriackiego mocarstwa. Nie chcemy iść z Węgrami, nie chcemy wspólnie z Węgrami i ich rządem przemocy iść przeciw dobrotliwemu królowi naszemu, nie chcemy oderwać się od Austrii, jak oni...“⁸² — pisał Hurban w odezwie do narodu 15 września. W połowie września 1848 wszystkie ruchy słowiańskie na Węgrzech znalazły się w obozie kontrrewolucji. W przeciwieństwie do tego; w rządzie węgierskim doszło do zasadniczych zmian. Odszedł z widowni politycznej rząd Batthyányego odpowiedzialny za uwstecznienie rewolucji marcowej. Władzę przejął Komitet Obrony Narodowej, w którym poczesne miejsce zajęli radykałowie, „młodzież marcowa“, zepchnięta przez rząd Batthyányego do opozycji. Ostatnie więzy łączące Węgry z dynastią potargał lud peszteński. Dnia 28 września został na moście peszteńskim zamordowany hr. Lamberg, mianowany przez króla głównodowodzącym wojsk królewskich na Węgrzech. Stało się to pretekstem do otwartej już wojny rewolucji z kontrrewolucją.

Rola, jaką od momentu tych przełomowych wydarzeń w rewolucji węgierskiej spełniały narodowości słowiańskie korony węgierskiej, zaciężyła nad ogólną oceną w historiografii stanowiska tych narodowości

⁸⁰ V. Bogdanov, *Ustanak Srba u Vojevodini i madjarska revolucija 1848 i 1849*, Subotica 1929, s. 153—160.

⁸¹ D. Rapant, op. cit. t. II, dok. 645—658.

⁸² Tamże t. II, dok. s. 175—177.

wobec sprawy rewolucji i kontrrewolucji w 1848/49 roku. Potępiając bowiem narodowości słowiańskie na Węgrzech za ich działalność kontrrewolucyjną od września 1848 roku, nie można nie brać pod uwagę okresu wcześniejszego i tych okoliczności, które Słowian węgierskich zaprowadziły do obozu kontrrewolucji.

Вацлав Фэльчак

ОТНОШЕНИЕ ВЕНГЕРСКИХ СЛАВЯН К ВОПРОСУ РЕВОЛЮЦИИ И КОНТРРЕВОЛЮЦИИ В 1848 г.

На примере сербов и словаков автор желает доказать что упрек в реакционности выдвигаемой против славянских национальных движений до революции 1848 неоправдан. Этот взгляд переняла историография от националистической публицистики Кошута. Этому противоречит суть социальной программы национальных движений словацкого и сербского. Факт что мартовская революция была исключительно делом венгров не может служить свидетельством контрреволюционности славянских народов.

Автор сопоставляет данные о радикальных позициях занятых в начале 1848 г. многими славянскими политиками и о энтузиазме их на весть о мартовских происшествиях. Сближение между славянскими народами и „политическим народом” — венграми имело своей основой общее стремление к радикальным реформам общественного устройства, однако спустя несколько месяцев венгерские славяне нашлись в войне с революционным венгерским правительством. Какие были этому причины?

„Мартовские законы” принятые последним сеймом пресбургским внесли коренные изменения в политические и общественные отношения в Венгрии, но исключительно исходя из интересов среднепоместного венгерского дворянства и представляющих оное либералов группы Кошута. Национальный вопрос был умолчан и после ратификации законов королем революция была признана завершенной. Славянские же предводители приступили теперь к формулировке собственных национальных требований. Реакция не имела никакого влияния на национальные требования хорватов, сербов, словаков, это венгерская революция помогла этим национальностям скристаллизировать свои общественно-политические программы. В этом смысле национальные требования венгерских славян являлись продолжением мартовской революции в Венгрии.

Объединенной австро-венгро-хорватской реакции удалось вправду в первые дни революции назначить барона Елаича баном, а затем главнокомандующим войск в Хорватии, однако вскоре Вена должна была уступить под напором общей политической обстановки. При таком положении дел венгерское правительство начало военные действия против Сербов 12 июня 1848 г.

Сербское восстание, подобно тому как и постановления карловицкой Скупщины было делом сербских либералов и радикалов, которые в первый период революции являлись решающим фактором в развитии обстановки в Воеводине. Борьба, которую вели, имела национально-освободительный характер. Только когда венский дворец, преодолев сопротивление италийцев, приступил к ликвидации венгерского сепаратизма, он подчинил себе и использовал для своих целей антивенгерское славянское движение. Елаич вернулся к своим должностям. 11 сентября началась хорватско-венгерская война решительно воздействовавшая на характер сербского движения. Патриарх Сербии Райячич, пользуясь случаем устранил из руководства движением радикальные элементы, которые до тех пор имели в нем решающее значение.

Похожая была судьба словацкого движения. Словацкие предводители, вытеснены из родины репрессиями венгерского правительства, нашлись к исходу сентября в лагере ре-

акции и от ее имени начали сентябрьское восстание в Словакии. В тоже самое время подало в отставку правительство графа Баттианы, ответственное за придание реакционной направленности венгерской революции.

Роль, которая с этого момента выпала на долю венгерских славян, повлияла решающим образом на оценку их отношения к революции и контрреволюции 1848/49. При таковой оценке нельзя однако не учитывать более раннего периода и тех обстоятельств, которые венгерских славян завели в лагерь контрреволюции.

Wacław Felczak

LES SLAVES HONGROIS FACE À LA RÉVOLUTION ET À LA CONTRE-RÉVOLUTION EN 1848

L'auteur se propose de montrer, en analysant le cas des Slovaques et des Serbes, l'inconsistance de la thèse d'après laquelle les mouvements nationaux slaves d'avant la révolution de 1848 auraient eu un caractère réactionnaire. C'est de la propagande nationaliste de Kossuth que l'historiographie a reçu cette idée. Elle est contredite par l'analyse du programme social des mouvements nationaux slovaque et serbe. Le fait que la révolution de mars a été exclusivement l'oeuvre des Hongrois ne saurait servir d'argument pour montrer que la position des nationalités slaves a été contre-révolutionnaire.

L'auteur réunit des textes témoignant de l'attitude radicale de beaucoup de politiciens slaves et de l'enthousiasme suscité parmi eux par la nouvelle des événements de mars. Le rapprochement entre les nationalités slaves et la „nation politique“ hongroise avait pour base l'aspiration commune à des réformes sociales et politiques radicales. Cependant, quelques mois après, les Slaves hongrois se trouvèrent en état de guerre avec le gouvernement révolutionnaire hongrois.

Les „lois de mars“ votées par le dernier parlement de Presbourg introduisirent des changements de base dans les rapports politiques et sociaux en Hongrie, mais exclusivement dans l'intérêt de la moyenne noblesse hongroise et des libéraux du groupe de Kossuth, qui la représentaient. On négligea le problème des nationalités, et après la ratification des lois, par le roi, on considéra la révolution comme terminée. Les leaders slaves, au contraire, commencèrent maintenant à formuler leurs propres demandes nationales. Sur les pétitions des Croates, des Serbes et des Slovaques les forces réactionnaires n'exercèrent aucune influence. Au contraire, c'est la révolution hongroise qui permit à ces nationalités de cristalliser leurs propres programmes sociaux et politiques. En ce sens, les demandes nationales des Slaves hongrois constituaient une suite de la révolution de mars en Hongrie.

La réaction unifiée autrichienne, hongroise et croate réussit au début de la révolution à nommer le baron Jellačić „ban“ et commandant en chef en Croatie; cependant Vienne dut bientôt céder, sous la pression de la situation politique générale. C'est à ce moment-là que le gouvernement hongrois ouvrit les hostilités contre les Serbes, le 12 juin 1848.

L'insurrection serbe aussi bien que les lois votées par la Skupština de Karlovats étaient l'oeuvre des libéraux et des radicaux serbes, qui dans la première phase de la révolution jouaient le rôle dominant dans les événements de la Vojvodina. La lutte qu'ils menaient était une lutte de libération nationale. Ce n'est que plus tard que la cour viennoise, ayant réglé les comptes avec les Italiens et entrepris la liquidation du séparatisme hongrois, s'assujettit et utilisa pour des buts anti-hongrois les mouvements slaves. Jellačić récupéra ses titres et la guerre croato-

hongroise, commencée le 11 septembre, influa d'une façon décisive sur le caractère du mouvement serbe. Le patriarche serbe, Rajačić, profitant de l'occasion, éloigna de la direction du mouvement les éléments radicaux qui jusqu'alors étaient dominants. Un sort analogue échet au mouvement slovaque. Les leaders slovaques, chassés du pays par les répressions du gouvernement hongrois, se trouvèrent, au début de septembre, dans le camp de la réaction, et au nom de celle-ci ils déclenchèrent l'insurrection de septembre en Slovaquie. A ce moment même tomba le gouvernement Batthyány, responsable du tournant réactionnaire pris par la révolution hongroise.

Le rôle qu'à partir de ce moment jouèrent les nationalités slaves du royaume hongrois, a pesé sur l'évaluation de leur attitude vis-à-vis de la révolution et de la contre-révolution en 1848/49. On ne doit pas négliger, cependant, dans cette évaluation, la période précédente et les circonstances qui amenèrent les Slaves hongrois au camp de la contre-révolution.